

THEDE PALM:

Presidentens dagbok

Trettio år efter president Paasikivis död har hans dagboksanteckningar publicerats. De är skrivna på finska. Nu har också en första del av en upplaga på svenska kommit ut. Den omfattar en för Finland avgörande tid, då Fortsättningskriget slutade med ett vapenstillstånd, då en rysk kontrollkommission etablerade sig i Finland, då president Ryti avgått och marskalk Mannerheim blivit president och då Paasikivi fick ansvaret för landets politik, först som regeringschef och sedan som president. Mycket har skrivits om den tiden. Nu först har Paasikivis egna reflexioner blivit kända.

De dagböcker, som statsministern och senare Finlands president J K Paasikivi förde, har nu blivit tillgängliga och har börjat ges ut. De är dokument av mycket stort intresse. Deras egen historia är ganska komplicerad. Paasikivi gjorde anteckningar på ett tidigt skede av sin offentliga bana – han var Finlands sändebud i Stockholm och därefter i Moskva under svåra år. Sina minnesanteckningar kastade han ned på papperslappar, ofta stenograferade, ofta försedda med reflexioner och omdömen om människor, som han haft att göra med och, kan man väl tillägga, om dessa personers enfald. På 50-talet började han ordna upp sitt material och samla ihop det till dagböcker. Två delar memoarer kom ut efter hans död 1956. Då ordnades också resten av anteckningarna och visade sig vara inte mindre än 3 000 maskinskrivna sidor.

Ett sammandrag av dessa anteckningar gjordes på uppdrag av Paasikivis änka, men dåvarande presidenten Kekkonen "avrådde" från att de skulle publiceras. Han kan omöjligt ha önskat att få sina många samtal med Paasikivi publicerade, allra minst med dennes kommentarer. Fru Paasikivi förordnade då att alla papper skulle förvaras förseglade i 25 år efter hennes död. De blev tillgängliga förra året och en utgivning anförtroddes åt professorerna Yrjö Blomstedt och Matti Klinge.

Utgivarna bestämde sig lyckligtvis för att bortse från alla sammandrag. En viss redigering var naturligtvis nödvändig. Redan materialets beskaffenhet förutsatte detta. Dagböckerna trycktes på finska, vilket var det språk som Paasikivi huvudsakligen begagnat – några få me-

Thede Palm är fil dr och har varit forskningschef vid Militärhögskolan.

ningar och ord på svenska och ryska förekom också. Från denna utgåva har nu en upplaga på svenska tagits fram: "J K Paasikivis dagböcker 1944–1956. Del 1. Redigerad och översatt av Göran Stjernschantz" (Askelin och Hägglund förlag 1986).

Denna svenska upplaga skiljer sig från originalet genom att den är kortare. Långa citat ur olika dokument har skurits ned. "Ovidkommande repliker eller tillägg" har fått utgå. Vad som är ovidkommande kan tydligen en icke finskunnig läsare inte bedöma och uteslutningarna står alltså för översättaren-utgivaren. Ett antal noter har tillkommit. De identifierar oftast personer som förekommer i texten, vilket gör den lättare att följa. Det kan nog sägas, att detta är en mycket god upplaga för svenska läsare.

Första delen omfattar tiden juni 1944 till februari 1947, alltså från den tidpunkt under det s k Fortsättningskriget, då ryssarna brutit igenom på Näset och regeringen i Helsingfors på allvar tvingades att undersöka möjligheterna att få fred, fram till den dag då fredsfördraget mellan Finland och Sovjetunionen undertecknades i Paris. Vid den förra tiden var Paasikivi en privatperson, som skjutits åt sidan av landets ledning. Vid den senare var han Finlands president, enligt mångas mening också den som räddat landet från ett öde liknande de baltiska staternas.

De två militära nederlagen

När Stalin 1939 under trycket av sina militära befälhavare begärde gränjusteringar på Näset för att undanröja ett för-

modat hot mot Leningrad från finsk sida, hade Paasikivi tagit saken på allvar. Han förordade positiva förhandlingar. Stalin hade erbjudit avsevärd ersättning i form av andra områden längs gränsen. Paasikivi menade, att man åtminstone borde undersöka vad som var att göra. Socialdemokraternas starke man Väinö Tanner avvisade däremot bryskt redan tanken på förhandlingar – därav bland annat ryssarnas djupa antagonism mot Tanner med kulmen i krigsförbrytareprocessen, i vilken Tanner dömdes till fem och ett halvt års fängelse. Paasikivi glömde aldrig Tanner och hans enligt Paasikivi dåliga omdöme. Ännu 1945, då Tanner försvarade sig i processen och hänvisade till något som Paasikivi sagt eller skrivit, antecknade denne i sin dagbok: "Tanner är en simpel karaktär. En dålig man. Jag hade inte trott att han är så dålig och så lågsint."

Efter Vinterkriget slut blev det Paasikivi som tillsammans med Carl Enckell, diplomat och utrikesminister i flera regeringar, fick sköta förhandlingarna och underteckna freden i Dorpat 1940. Därefter blev Paasikivi Finlands minister i Moskva. Han var ytterst kritisk mot den diplomati, som drog in Finland i Fortsättningskriget i juni 1941. Han hade hållits utanför all kunskap om förberedelserna. Inte ens regeringen hade ju fått veta om medgivandet till tyskarna att få börja sina trupptransporter genom Finland i september 1940; det var president Ryti och marskalk Mannerheim som stod för det beslutet. Först 1945, då Paasikivi var statsminister, tycks han ha fått kännedom om den Mannerheims dagorder, som den 15 juni 1941 ställde general Siilasvuos armékår i Nordfinland under

tyskarnas militärbefälhavare i Norge, general Falkenhorst, som etablerade sig med sin stab i Rovaniemi. Den ryska kontrollkommissionen hade hittat denna dagorder i ett militärt arkiv. "En ledsam sak", skrev Paasikivi i sin dagbok. I själva verket spelade det inte så stor roll om ryssarna fick papper på att en sådan förberedelse till ett samgående med tyskarna i ett nytt krig träffats ett par veckor före krigsutbrottet. De visste redan tillräckligt mycket om den saken.

Paasikivi och Mannerheim

Mera kritisk än så ("en ledsam sak") mot Mannerheim var Paasikivi aldrig i dagboken. När Mannerheim blivit president och en ny regering skulle bildas för att slutgiltigt få vapenstillestånd, hade Tanner anmält att han önskade bli statsminister. Mannerheim hade godkänt honom. Paasikivi kommenterade med att sätta två utropstecken inom parentes – men efter Tanners namn, inte efter Mannerheims. När denne sedan erbjöd statsministerposten åt professor, förutvarande statsministern och Finlands minister i Berlin T M Kivimäki – av ryssarna behandlad som krigsförbrytare och till sist dömd som sådan – skrev Paasikivi, visserligen åter med utropstecken, "(!! Mannerheim förefaller att inte riktigt ha omdöme)". Inte mer än så.

Mellan Mannerheim och Paasikivi hade det gått snett. Den senare hade tagit ledningen då han och Carl Enckell i mars 1944 skickats i hemligt uppdrag till Moskva för att få klarhet i vad de ryska villkoren för fred innebar. De visade sig vara mycket hårda; bland annat krävdes ett högt tilltaget krigsskadestånd. Proto-

kollen från dessa överläggningar finns utgivna och de visar att Paasikivi energiskt talade för att få tillbaka Hangö. Han hade viss framgång. Mannerheim hade, då han fått del av protokollen, särskilt fäst sig vid vad Enckell anförde, men detta var enligt Paasikivi "bara haranger".

Värre var, att då Paasikivi vid hemkomsten till Helsingfors starkt understrekit att villkoren måste accepteras för att få slut på kriget, hade både Ryti och Mannerheim sagt nej. Vid ett sammanträde med regeringen hade Paasikivi blivit rasande och förklarat att "Finland har inga män och har inte haft några män under kriget". Därmed lämnade han sammanträdet och därmed var han också ute ur bilden, när det gällde nya förhandlingar på hösten. Då hade Mannerheim utsett delegaterna och Paasikivi, som nog stått till förfogande, blev inte tillfrågad.

Här skall denna delegation inte diskuteras. Att den var svagare än tvåmanna-delegationen på våren var uppenbart. Därtill kom, att statsminister Hackzell, som tillträtt med en ny regering under sommaren, fick en hjärtattack i Moskva och måste skickas hem som invalid. När han hade utsetts till regeringschef, skrev Paasikivi i dagboken "Med mig har man inte alls haft kontakt. Varför, vet jag inte." Det visste han nog. Mannerheim ville inte ha honom.

Dessa båda herrar blev emellertid klara över att de måste kunna samarbeta för landets välfärds skull. Mannerheim tog initiativet. I oktober bjöd han på middag med bådass vän Walden som tredje man. "En trevlig afton. En god middag." Friden var återställd.

Paasikivi och Leino

Efter ytterligare en månad hade läget förändrats och Paasikivi bildade regering. Sannolikt var han den ende som mot Mannerheim kunde driva igenom att en kommunist togs med. "Ett synnerligen otrevligt och delvis häftigt samtal. Mannerheim fordrade att kommunisten stryks från listan." Paasikivi fick sin vilja igenom och Yrjö Leino utsågs till biträdande socialminister. Han skulle snart bli inrikesminister och högste chef för polismakten. Att han var farlig för regeringen, så som Mannerheim också förutsagt, råder ingen tvekan om.

Ett av de många väsentliga problem, som går att följa i Paasikivis dagbok, är den roll som kommunisterna kom att spela särskilt under de första åren efter vapenstillståndet, åren då den ryska kontrollkommissionen rörde sig fritt i Finland. Leino hade inte varit inrikesminister mer än tre dagar, då han sent en kväll blev kallad till en av kommissionens chefer och beordrades att samma natt låta gripa tjugotvå uppräknade personer. Av dem var tio finländska medborgare, tio var ryssar som länge varit bosatta i Finland och två visade sig vara oanträffbara. Leino lydde och morgonen därpå satte han sig inte emot att de fördes ombord på ett flygplan och fördes bort i rysk fångenskap. Nästan i förbigående nämnde han saken för regeringen, som ingen-ting kunde göra. "En förfärlig historia", skrev Paasikivi, och dessutom fann han det vara mycket illa att det hela utspelats omedelbart efter Leinos tillträde, "ehuru den ena saken inte hade med den andra att göra". Tvärtom var det naturligtvis ryssarnas avsikt att visa Leino, kommunisten, var han hörde hemma.

Paasikivi var lojal mot Leino, som han personligen tyckte bra om. Leino var efter förmåga lojal mot regeringschefen men var samtidigt hårt pressad av sina partikamrater. Sonen Olle Leinos bok om fadern (1973) ger klara besked. Att det var under Leinos tid som statspoliserna korrumpades och fylldes upp med kommunisterna ligger i tiden något efter den här dagboken. Men kommunisternas allmänna illojalitet och deras samarbete med ryssarna också i de pågående fredsförhandlingarna i Paris blev snart uppenbart för Paasikivi. Dagboken beskriver vad han upplevde.

Presidenten

Vid den tiden hade Paasikivi hunnit efterträda Mannerheim som president. Marskalken var ofta sjuk. Vilken dag han skulle avgå spekulerade man om; att han skulle avgå var uppenbart. Mannerheim själv talade ofta om detta, men han ville inte lämna sin post under påtryckningar. Paasikivi hade som regeringschef en utsatt ställning. Tillfrågad i saken, svarade han att bara marskalkens läkare kunde ge råd. Så blev det också. Den 4 mars 1946 avgick Mannerheim. Den 9 mars valdes Paasikivi till hans efterträdare. Varken i riksdagen eller i dagboken blev utgången av valet ifrågasatt.

En detalj är däremot ganska märklig när det gällde efterträdaren som statsminister. Leino avrådde från att Kekkonen skulle utses. "Han dricker sig alltför ofta berusad." Möjligen kunde man ha väntat, att Paasikivi skulle ha förstått och kommenterat att Leino och hans partikamrater inte ville ha en stark man som regeringschef. Men därom skrev Paasi-

kivi ingenting. Han ville själv inte ha en stark man på den posten och Kekkonen var utan tvivel den mest dominerande i regeringskretsen.

Bland övriga frågor som Paasikivi tvingades handlägga var väl krigsansvarighetsprocessen den svåraste. Mycket finns skrivet om den. Vad som rörde sig i bakgrunden kompletteras i dagboken. Att så sker relativt okänsligt beror väl på att Paasikivi visste, att processen oundvikligen måste genomföras – den var upptagen som artikel 13 i vapenstillståndsfördraget – och på att han också visste, att den i grunden var orättfärdig. Han dolde inte i dagboken och inte heller under diverse sammandrabbningar med politiker att båda krigen var "dumma", mest då det senare av dem. Men brottsliga enligt gällande lag var de inte. Tvånget att stifta retroaktiva lagar var, menade han, fruktansvärt och kanske ville han inte tala om det.

Den bild man får av dagbokens förfat-

tare skiljer sig inte från den som hans memoarer givit och från vad som skrivits om honom. Han var mycket intelligent och mycket erfaren, han hade obegränsad tilltro till sig själv och menade, tyvärr, att han kunde behärska alla sina medarbetare. Han förstod sig på diplomati och var fast övertygad om att han var rätt ensam om den saken i Finland. Han insåg vilken ställning Finland måste lära sig att ha i förhållande till Sovjetunionen och han drev sin egen linje därvidlag. Han hade väl rätt. Ryssarna litade på honom och behövde inte ångra sig. Otvivelaktigt utövade han inflytande på deras inställning till fredsavtalet, där det från ryskt håll framskyntat att man borde låta kontrollkommissionen stanna i Finland även när fred slutits. Vad som då blivit kvar av Finland som suverän stat kan man tänka sig. Hur otroligt det än låter, men Paasikivi lyckades påverka också Molotov.

Slå ett slag för Svensk Tidskrift

Hjälp till att sprida Svensk Tidskrift!

Beställ prenumeration för 1986 eller provnummer till vänner och bekanta.

Ring in beställningen på telefon 08/67 59 55.